

Verslag van het symposium ‘Morgen Méér Muziek in de Klas’

Paleis Noordeinde te Den Haag, 22 maart 2017

Aan het einde van de dag staan 200 leerkrachten, schoolleiders en schoolbestuurders samen te zingen in de balzaal van Paleis Noordeinde in Den Haag. Een logische en vrolijke afsluiting van het symposium ‘Morgen Méér Muziek in de Klas’ dat op 22 maart 2017 plaatsvond. De gasten kwamen samen om de vraag te beantwoorden: ‘Wat kunnen wij als leerkrachten, schoolleiders en schoolbestuurders doen om morgen op onze school aan de slag te gaan met structureel muziekonderwijs? Wat en wie hebben we daarbij nodig?’ Het symposium werd georganiseerd door de stichting Méér Muziek in de Klas, samen met de PO-Raad (de sectororganisatie voor het primair onderwijs), de Algemene Vereniging Schoolleiders en de Onderwijscoöperatie.

Het symposium werd geopend door Koningin Máxima, erevoorzitter van het Platform Méér Muziek in de Klas. Hoogleraar Klinische Neuropsychologie Erik Scherder legde uit waarom muziekonderwijs zo belangrijk is. De Koningin en minister Bussemaker van OCW woonden verschillende programmaonderdelen bij: interactieve workshops waar de deelnemers inspiratie en kennis opdeden en op zoek gingen naar de ‘gouden tip’ om morgen te kunnen starten met muziekonderwijs bij jou op school. In dit verslag hebben we alles nog eens op een rijtje gezet. Je vindt een overzicht van de presentaties en workshops, inclusief bevindingen, praktijktips en succesfactoren. In de bijlage vind je drie stappenplannen waarmee je morgen kunt starten met Méér Muziek in de Klas.

‘Wat begon als losse tonen, wordt steeds meer een symfonie’

Opening door Hare Majesteit Koningin Máxima

In haar welkomstwoord benadrukte Koningin Máxima de positieve invloeden van muziek op kinderen: ‘Muziek maken draagt bij aan hun emotionele intelligentie. Het stimuleert hun creativiteit, motoriek, sociale vaardigheden en schoolprestaties. Muziek maken verbindt. En wat misschien het allerbelangrijkste is: het is gewoon ontzettend leuk.’ Daarom zet de Koningin zich samen met de ambassadeurs van Méér Muziek in de Klas in voor muziekonderwijs voor alle ruim anderhalf miljoen kinderen op de basisschool. ‘Niet zo nu en dan een keertje, maar structureel.’

Al veel successen bereikt

Sinds de start van het Platform Méér Muziek in de Klas is er al veel bereikt, aldus de Koningin. Zo hebben meer dan 850 scholen die serieus werk van muziek willen maken, gebruikgemaakt van de regeling die leerkrachtenteams ondersteunt bij het geven van muziekles. Daarnaast is er op pabo’s meer aandacht voor muziek, en er is veel lesmateriaal ontwikkeld. Heel succesvol was ook de BZT Band XXL, de muziekwedstrijd voor basisscholen waarbij werd gezocht naar de ‘muzikaalste klassen van Nederland’; de finale tijdens Het Kerst Muziekgala trok ruim 1,5 miljoen kijkers. En steeds meer mensen nemen zelf het initiatief, zoals basisschooldocent ‘Meester Mo’, die succesvolle videoclips maakt over spelling en grammatica.

Werken aan een stevige plek voor muziekonderwijs

‘Wat begon als losse tonen, wordt steeds meer een symfonie’, vertelde Koningin Máxima. Ze nodigde de aanwezigen van harte uit om bij te dragen en zo muziekonderwijs een nog steviger plek te geven voor ieder kind. ‘Samen lukt het ons en zorgen we voor nog MéeR Muziek in de Klas!’

‘Muziek bouwt aan het brein van kinderen’

Lezing prof. dr. Erik Scherder

Hoogleraar Klinische Neuropsychologie Erik Scherder ging in een levendige lezing in op de effecten van muziekonderwijs op het kinderebrein. Zijn kernachtige uitgangspunt: ‘Muziek is leven. Hersenonderzoek laat zien hoe ongelooflijk belangrijk muziek is voor de ontwikkeling van kinderen.’

Muziek stimuleert hersennetwerken

Actief zijn met muziek brengt grote veranderingen teweeg in het brein. Scherder liet dat zien aan de hand van beelden uit breinonderzoek: muziek stimuleert de netwerken in de hersenen en verbindingen tussen alle hersengebieden. ‘Dat gebeurt niet alleen als je zingt of zelf een muziekinstrument bespeelt, maar ook als je luistert naar muziek.’

Onderzoek naar effecten op het kinderebrein

Naarmate de blootstelling aan muziek structureler is, zijn ook de effecten structureler. Wanneer kinderen in een omgeving opgroeien waarin ze blootgesteld worden aan muziek, ontstaat meetbare, nieuwe activiteit en ontwikkelen zich nieuwe verbindingen en structuren in het brein.

Uiteenlopende positieve effecten

Met veel enthousiasme demonstreerde Erik Scherder de resultaten van onderzoek naar uiteenlopende positieve effecten van muziek. Die houden niet op bij de cognitieve ontwikkeling, het gaat ook om socialisatie en persoonsvorming. Het vermogen om verbanden te leggen en om te plannen gaan vooruit, net als vaardigheden in rekenen en taal. En ook de empathische ontwikkeling profiteert. Het is overduidelijk, aldus Scherder: ‘Muziek bouwt aan het brein van kinderen.’

De workshops

De deelnemers volgden na de lezing van Erik Scherder twee interactieve workshops. De workshops hadden een weekdag als naam met als achterliggende gedachte: heb je workshop ‘Dinsdag’ gevolgd, dan kun je er woensdag, dus *morgen*, meteen mee aan de slag. In workshops ‘Maandag’ tot en met ‘Woensdag’ werden good practices gedeeld met een gemêleerd publiek van leerkrachten, schoolbestuurders en schoolleiders. Workshops ‘Donderdag’ tot en met ‘Zaterdag’ waren toegespitst op resp. leerkrachten, schoolleiders en schoolbestuurders. In workshop ‘Zondag’ werd hard gewerkt aan een toekomstvisie over kwalitatief goed muziekonderwijs, wederom met een gemengd publiek. We vatten elke workshop kort samen.

Workshop ‘Maandag’ – Muziekonderwijs op de Antoniuschool

Presentatie: Marianne Kenter (locatieleider), Thea Kooijman (leerkracht) en Allerd van de Bremen (vakleerkracht)
 Moderator: Jan van de Ven

De Antoniuschool in De Hoef is een van de eerste scholen die van start gingen met muziekonderwijs op basis van de subsidieregeling Impuls muziekonderwijs van het Fonds voor Cultuurparticipatie. Het eerste jaar benutte de school om de basis te leggen: leerkrachten werden getraind en gingen zelf aan de slag met muziek. Ook vond de school een culturele partner, de plaatselijke muziekschool.

Niet te groot beginnen

Maar weinig leraren voelen zich van nature prettig bij muziekonderwijs. Hoe help je ze over de streep? Het begin was klein en daardoor laagdrempelig: in elke klas werd drie keer per week tien minuten gezongen. Bovendien bood de school leerkrachten structuur en handvatten door een digitale muziekmethode in te zetten.

Betrek de ouders erbij

De ouders werden nadrukkelijk bij het muziekonderwijs betrokken. Het schooljaar werd afgesloten met een uitvoering voor alle ouders; tussendoor zijn er regelmatig presentaties. Door de resultaten van het muziekonderwijs te laten zien, raken kinderen én ouders enthousiast.

Samenwerken met de gemeenschap

De school werkt veel samen met de lokale gemeenschap: koren, een slagwerkdocent, het verenigingsleven. Het komende schooljaar staat in het teken van een grootschalig evenement waarin het hele dorp betrokken is. Ouders, buurtbewoners en verenigingen komen samen om de kracht van zingen te ervaren.

Zie bijlage 1 voor het stappenplan van de Antoniuschool.

Workshop ‘Dinsdag’ – Muziekonderwijs op De Vuurvogel

Presentatie: Marcel van Rijt (schoolleider) en Elly Brisko (leerkracht)
 Moderator: Floris van Veldhoven

De Vuurvogel vond muziekonderwijs altijd al belangrijk, maar borging en verankering ontbraken. Toen het besef groeide dat alle losse muzikale initiatieven niet genoeg opleverden, ontwikkelde de school een stappenplan om meer lijn in het programma te krijgen. Dat plan bood ook houvast in de strijd om de prioriteit, waarbij de kernvakken als rekenen en taal vaak de aandacht opeisen, ten koste van muziek.

Hoe krijg je het team mee?

Ondersteuning en coaching van leerkrachten bleek heel belangrijk voor de borging. Een sleutelmoment was dat het hele team drie muzieklessen gaf onder leiding van de coach. Daar ontstond energie en ging het team de streep over. Vervolgens koos het team ervoor om onder leiding van een muziekcoach zélf muziekles te geven, niet door professionele vakdocenten. Het resultaat is een duidelijke cultuurverandering; elke leerkracht durft nu te zingen in de klas.

Muziek is vakoverstijgend

Het is belangrijk dat je loskomt van het idee dat 'muziek' maar één keer per week als vak wordt aangeboden: muziek op De Vuurvogel is vakoverstijgend. Als leerkrachten enthousiast zijn geworden, kunnen ze bijvoorbeeld ook tijdens de schrijflessen iets aan muziek doen of muziek opzetten. Zo ontstaat er meer aandacht voor muziek door de hele week heen.

Zie bijlage 2 voor het stappenplan van De Vuurvogel.

Workshop 'Woensdag' - Muziekonderwijs op De Twijn, school voor speciaal onderwijs

Presentatie: Ria Hempenius (groepsleerkracht en intern cultuurcoördinator), Joke Lorst (leerkracht en teamondersteuner) en Marjolein de Graaf (teamleider Uitstroom onderwijs en arbeid)

Moderator: Andrew Niemijer

Op De Twijn, een Zwolse school voor speciaal onderwijs, is het credo 'denken in mogelijkheden, niet in beperkingen'. De school deed altijd al aan muziekonderwijs: wat voor beperkingen je ook hebt, iedereen kan muziek maken. Dat pakt positief uit: drukke kinderen worden rustiger, kinderen die moeilijk contact maken, worden beter bereikt. Toen er subsidiemogelijkheden kwamen, besloot de school het muziekonderwijs dan ook gestructureerder aan te pakken en, naast de subsidie, ook zelf in muziekonderwijs te investeren.

Handelingsverlegen is niet handelingsonbekwaam

Leerkracht Ria Hempenius' advies: laat alle schroom die je als leerkracht voelt, varen. Dat werkt namelijk aanstekelijk: kinderen voelen zelf ook geen schroom meer, worden blij en enthousiast. Een leerkracht voelt zich misschien handelingsverlegen, maar dat is niet hetzelfde als handelingsonbekwaam: iedereen kan wel iets met muziek.

Rol vakleerkracht en groepsleerkracht

Vakleerkracht en groepsleerkracht geven samen muziekles op De Twijn. Groepsleerkrachten hebben de expertise van de vakleerkracht nodig: om over hun schroom heen te komen en om te

leren hoe je als groepsleerkracht ook zelf muziekles kunt aanbieden. Andersom heeft de vakleerkracht de groepsleerkracht nodig voor de pedagogische kennis, voor de ervaring in de klas en met de leerlingen.

Inspiratiedocument

De Twijn heeft het muziekonderwijs verankerd in hun Inspiratiedocument. Op deze manier zijn budget, overlegstructuur, bijscholing, planning, voortgang en monitoring goed geborgd. En, zo geeft De Twijn aan: 'We plannen momenten om zichtbaar te maken wat muziek met de kinderen doet aan ouders en omgeving.'

Zie bijlage 3 voor het stappenplan van De Twijn.

Workshop 'Donderdag' - Zelf aan de slag met muziek

Workshopleiders: Sarah Noorlag, Anne van de Groenekan en Willem van der Krabben (muziekdocenten)

In deze muziekworkshop gingen leerkrachten onder leiding van muziekdocenten zelf aan de slag met het geven van muziekles. Hoe ziet het er praktisch uit, hoe kom je zélf muzikaal in beweging en hoe krijg je anderen enthousiast voor muziek? Leerkrachten konden dat zelf ervaren in korte oefeningen die direct toepasbaar zijn op school: van eenvoudige liedjes zingen tot bodypercussie en tweestemmig zingen.

De stap naar meer muziek op je eigen school

Hoe kunnen leerkrachten op hun eigen school morgen aan de slag gaan en hun collega's erbij betrekken? Daarvoor kregen ze een praktisch tweestappenplan aangereikt. De eerste stap is de belangrijkste: begin! Doe het zelf, ga muzikaal aan de slag met je eigen klas en pas eenvoudige oefeningen toe. Zing, maak muziek, doe muzikale energizers!

Maak je collega's enthousiast

De vervolgstap uit het stappenplan: deel je enthousiasme met collega's. Laat ze het plezier en de lol van muziek maken zien, bijvoorbeeld door een presentatie te geven met je eigen leerlingen, of door een filmpje te maken met je eigen klas. Of bied een collega aan om bij hem/haar in de klas een muzikale activiteit te komen doen. En waarom zou je tijdens een teamvergadering niet een energizer doen of een lied zingen?

Workshop 'Vrijdag' - Schoolleiders in gesprek

Moderator: Paul van den Heuvel, medewerker AVS (Algemene Vereniging Schoolleiders)

Hoe kun je als schoolleider samenwerkingen aangaan om zo muziekonderwijs structureel te verankeren in het onderwijsaanbod? Het doel van deze workshop was om meer inzicht te krijgen in de samenstelling van het 'orkest' dat je nodig hebt om muziekonderwijs op je school in te zetten en te borgen.

We willen muziekonderwijs, maar hoe veranker je het?

Uit een enquête van de AVS onder schoolleiders blijkt dat driekwart van hen muziekonderwijs belangrijk vindt. Schoolleiders zijn ervan overtuigd dat samen muziek maken bijdraagt aan de ontwikkeling van hun leerlingen. Maar de praktijk is weerbarstig: een groot deel geeft aan dat het muziekonderwijs op hun school niet goed verankerd is.

Weet wie je erbij moet betrekken

Een belangrijke les uit deze workshop: als directeur hoef je het niet alleen te doen. Weet wat je zelf aan kwaliteit in huis hebt, maar weet ook wie je erbij moet vragen. Vorm samen met anderen een 'orkest' om het muziekonderwijs vorm te geven. Heb je een idee, maar kun je het niet uitwerken? Zoek er iemand bij. Kun je wel goed plannen, maar ben je niet zo creatief? Ga ook dan op zoek naar het aanvullende instrument. Zoek samenwerking, niet alleen binnen je team, maar bijvoorbeeld ook met culturele instellingen in de buurt.

Workshop 'Zaterdag' – Hoe faciliteer je als bestuurder muziek in de klas?

Workshopleider: Erik Scherder
 Moderators: Anko van Hoepen en Daisy Mertens

In deze workshop voor bestuurders stonden drie basisvragen centraal: *why*, *how* en *what*. *Waarom* is muziekonderwijs belangrijk, *hoe* kun je muziekonderwijs kunt verankeren en *wat* is nodig om het een impuls te geven?

Why - Waarom is muziekonderwijs zo belangrijk?

Erik Scherder heeft de samenwerking tussen muziek en hersenen onderzocht voor *Singing in the brain*, zijn boek dat binnenkort verschijnt. De aanwezige bestuurders zijn overtuigd door wat hij al in zijn plenaire presentatie benadrukte: muziek stimuleert de netwerken in de hersenen en verbindingen tussen alle hersengebieden. Muziek roept emoties op, muziek biedt rust en geeft ruimte voor creativiteit. Hoe structureler de aandacht voor muziek, hoe sterker het effect.

How - Hoe kan muziek in het onderwijs verankerd worden?

Als we het eens zijn over nut en noodzaak, hoe kunnen we dan de stap maken naar 'morgen méér muziek in de klas?' De discussie daarover leidde tot veel suggesties:

- Ontwikkel een visie op muziekonderwijs, en ontwikkel een programma op maat per scholengroep.
- Zorg voor de faciliteiten; regel centraal wat scholen apart minder makkelijk kunnen organiseren.

- Bied leerkrachten bijscholing en co-teaching.
- Integreer muziek in het hele onderwijs, zie het niet zozeer als een vak apart.
- Begin klein: ga elke dag even samen zingen.
- Werk samen met kunstenaars en scholen. Kijk goed in je omgeving wat er allemaal al is.

What - Wat is nodig om een impuls te geven aan Méér Muziek in de Klas?

Suggesties uit de workshop:

- Richt een praktijkkring op om ervaringen op dit onderwerp uit te wisselen en dit in de scholen verder toe te kunnen passen.
- Creëer draagvlak in de school; overtuig bijvoorbeeld in managementgesprekken iedereen van het nut.
- Zoek regionale samenwerkingen om het beleid te verstevigen en verankeren. Denk ook buiten het eigen schoolbestuur.

Workshop, 'Zondag' – Wat is kwalitatief goed muziekonderwijs?

Moderator: Anne Boerrigter

In deze workshop gingen leerkrachten, onderwijsdirecteuren en onderwijsbestuurders aan de slag met de vraag: wat verstaan we precies onder 'kwalitatief goed muziekonderwijs op de basisschool'? De afgelopen maanden heeft een werkgroep op verzoek van Méér Muziek in de Klas een voorlopig statement opgesteld: een A4'tje met een heldere visie op wat goed muziekonderwijs is en welke doelen het dient. In de workshop was een afvaardiging van deze schrijversgroep aanwezig. De deelnemers kregen de vraag: hoe kan dit statement helpen om kwalitatief muziekonderwijs op de basisschool te verbeteren? Op basis daarvan gaven zij hun zienswijze op het statement.

'We moeten af van de vrijblijvendheid'

De aanwezigen waren overwegend positief over het statement, én hadden een aantal kritische noten. Zo vonden ze dat het statement de *sense of urgency* sterker moet benadrukken. Muziek is een bewezen stimulans voor de ontwikkeling van het kindbrein, bleek uit de presentatie van Erik Scherder. Een schoolleider: 'We moeten af van de vrijblijvendheid. Muziek is net zo belangrijk als rekenen en taal.' De deelnemers onderschreven wat in het statement staat:

muziek moet een essentieel onderdeel van het curriculum zijn, geïntegreerd in andere vakken. In het verlengde daarvan zien de deelnemers graag dat in de definitieve versie van het statement het *waarom* – het 'hogere doel' – van muziekonderwijs als eerste genoemd wordt. Ook vonden de deelnemers dat het statement de groepsleerkracht nog meer in de schijnwerpers mag zetten, en dat de rol van de schoolleider als aparte, cruciale rol mag worden vermeld.

Wie zijn daarvoor nodig?

In de workshop inventariseerden de deelnemers ook – vanuit hun eigen rol als leerkracht, directeur of bestuurder – met welke bondgenoten ze samen kunnen werken om daadwerkelijk de stap te zetten naar beter muziekonderwijs op school. Muziekonderwijs hangt in de praktijk nogal eens af van het enthousiasme van één leerkracht, zo bleek de ervaring. Voor structurele inbedding is

samenwerking nodig: tussen leerkracht, vakleerkrachten, schoolleiding en bestuur als primaire bondgenoten, maar ook met de 'ring' eromheen. Tenslotte ziet de school de kinderen maar een vijfde van hun tijd. Een andere essentiële voorwaarde is dan ook dat je connecties legt met relevante stakeholders buiten de school: ouders, verenigingen, zelforganisaties, moskeescholen, buurthuizen.

De zienswijze van de deelnemers wordt meegenomen in een nieuwe versie van het statement. De definitieve versie komt beschikbaar in juni 2017.

Afsluitende discussie met minister Bussemaker

In de afsluitende sessie deelden deelnemers aan de workshops hun inzichten in een plenaire discussie met minister Bussemaker van OCW. De minister noemde als belangrijk inzicht hoe duidelijk het is geworden dat muziek verrijking, rust en structuur brengt in het onderwijs. Het is dus veel meer dan iets wat je 'erbij doet'. Bovendien hoef je het als school of leerkracht niet allemaal zelf te doen, aldus de minister: muziekonderwijs is een gedeelde verantwoordelijkheid, waarbij groepsleerkracht, vakspecialist muziek en de vakleerkracht muziek elkaar aanvullen, gesteund en gefaciliteerd door de schoolleiding.

Creëer een olievlek

Een belangrijk aandachtspunt noemde de minister de verbinding met de wereld buiten de school: verenigingen, muziekinstellingen, en niet in de laatste plaats de ouders. Ze koppelde daar een concreet advies aan: kies als school een of twee scholen in de regio waarmee je samen optrekt, zodat je van elkaar leert en er een olievlek ontstaat. 'Dan passen we over een paar jaar misschien niet meer in dit paleis. Dat lijkt me een mooie ambitie.'

Alle ruimte voor muziek

In de discussie kwam naar voren dat scholen en leerkrachten zich gesteund willen voelen om structureel te kiezen voor muziekonderwijs, zonder het gevoel te hebben zich te moeten verantwoorden tegenover bestuur of onderwijsinspectie. De minister: 'Die steun krijgen jullie vanuit OCW'. Scholen hoeven zich niet af te vragen of muziek wel 'mag', aldus de minister. Het nieuwe kader voor de Onderwijsinspectie biedt scholen alle ruimte voor onderdelen die bijdragen aan een bredere persoonsontwikkeling.

Namens alle betrokken wil de Stichting Méér Muziek in de Klas Koningin Máxima hartelijk danken voor haar gastvrijheid.

Ook dank aan de volgende partijen voor hun medewerking aan het symposium Morgen Méér Muziek in de Klas:

Onderwijscoöperatie
Algemene Vereniging Schoolleiders
PO-Raad
Het Concertgebouw
Klankbordgroep symposium Morgen Méér Muziek in de Klas
Dienst Koninklijk Huis

Ook danken wij onze vaste partners:

Ministerie van OCW
Fonds voor Cultuurparticipatie
Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst

Foto's door Patrick van Emst

Bijlage 1 - Workshop 'Maandag'

Stappenplan van de Antoniuschool om morgen te kunnen starten meer muziek in de klas

Stap 1 - Goed begrijpen waarom muziek belangrijk is voor de school en hoe het zich verhoudt tot het bestaande curriculum

In dit geval is de school zich eveneens aan het ontwikkelen in de methodiek van Reggio Emilia. Dat zorgt vanuit de visie al voor veel overeenkomsten; dat kan ook voor andere methodieken gelden.

Stap 2 - Het waarom moet gedragen worden door het hele team

Dat kan alleen door het team in overleggen te betrekken maar ook direct praktisch in training te laten ervaren wat muziek kan doen.

Stap 3 - Maak duidelijk wat je wilt bereiken

Niet alleen over 3 jaar, maar hoe wordt muziek een onderdeel van het curriculum op een duurzame manier. Pas wel op dat het niet te concreet is. Heel veel dingen weet je nog niet. De mooiste ontwikkelingen ontstaan door er mee bezig te gaan.

Stap 4 - Evalueer en communiceer zo veel als je kunt

Is de ingeslagen weg nog wel zoals we willen? Hoe kan het beter? Hoe kunnen we nieuwe kansen benutten en inpassen? Staat het team nog wel achter de ontwikkelingen?

Bijlage 2 - Workshop 'Dinsdag'

Stappenplan van De Vuurvogel om morgen te kunnen starten meer muziek in de klas

Stap 1 - Bewustwording van het team

De leerkrachten weten wat de meerwaarde is van muziek in de klas.

Stap 2 - Het team meenemen in het veranderproces 'meer muziek in de klas'

Stap 3 - Op zoek gaan naar ketenpartners in de omgeving

Er is een kernteam van leerkrachten dat de kar trekt, dit team legt contacten.

Stap 4 - School en/of ketenpartners gaan in dialoog over de aanpak

De partners versterken elkaar in de samenwerking en kijken wat passend is voor de context van de school.

Stap 5 - De duurzame aanpak wordt gefaseerd ingevoerd in overleg met het team

De leerkrachten worden betrokken in het proces en voelen zich eigenaar.

Stap 6 - Professionals worden gecoacht met als doel: leer mij het zelf doen!

De leerkrachten worden gecoacht door een muziekdocent.

Stap 7 - Intervisie, coachingsmomenten en focusgroepen worden gefaciliteerd

De leerkrachten werken volgens 'kijken-leren-doen', door middel van co-teaching. Na een coachingsdag delen de gecoachte leerkrachten samen hun ervaring door middel van intervisie. Hierbij staat hun ontwikkeling centraal, de didactiek en het delen van good practices.

Stap 8 - Borging: verweven van 'meer muziek in de klas' in het curriculum

Het team blijft met elkaar in gesprek over hun eigen professionele ontwikkeling op het gebied van muziek. Dit wordt gestimuleerd door de schoolleider.

Stap 9 - Verdiepingsfase: de intervisies en coachingsmomenten blijven ook in de schooljaren daarna terugkomen.

Er wordt tijd en ruimte gegeven aan de leerkrachten, zodat zij zich kunnen ontwikkelen tot autonome en bekwame professionals in 'meer muziek in de klas'

Bijlage 3 - Workshop 'Woensdag'

Stappenplan van De Twijn om morgen te kunnen starten meer muziek in de klas

Stap 1 - Iedere leerling zijn creatieve taal

Kijk... En verwonder jezelf over wat muziek (passief en actief) met jouw leerlingen doet.

Stap 2 - Ga samen muziek maken

Zorg dat het vast in je rooster komt, maar gebruik het ook tussendoor; muziek past in alle vakken!

Stap 3 - Maak collega's, directie, ouders enthousiast

Laat zien wat muziek met jouw leerlingen doet.

Stap 4 - Wat heb je nodig om muziek te maken?

- Enthousiasme
- Muziekinstrumenten
- Muziekinstallatie
- Vakleerkrachten
- Workshops

Stap 5 - Hoe kun je het financieren?

- Cultuureducatie Met Kwaliteit
- Impuls muziekonderwijs
- Budgetteren in je uitgaven
- Vakleerkracht(en) opnemen in formatie
- Samenwerking muziekverenigingen